

بررسی نقش تعاونی‌های تولید روستایی در افزایش توانمندی فنی و اقتصادی کشاورزان مناطق روستایی شهرستان نیشابور

مریم هادیزاده بزاز^{۱*} و خدیجه بوزرجمهری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۹ آذر ۱۳۹۵

تاریخ دریافت: ۱۷ مهر ۱۳۹۵

چکیده

هدف اصلی این مقاله بررسی نقش تعاونی‌های تولید در افزایش توانمندی فنی و اقتصادی کشاورزان عضو و توسعه-کشاورزی در شهرستان نیشابور است. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق را ۴۶۸۵ نفر از کشاورزان عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی در ۲۴ روستا در شهرستان نیشابور تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۵۲ نفر محاسبه شد و گردآوری اطلاعات در سال ۱۳۹۲ به صورت میدانی و با استفاده از پرسشنامه صورت گرفته است. نتایج حاصل از بررسی تطبیقی و تحلیل میزان توانمندی کشاورزان عضو و غیرعضو در سطح ۱۳ شاخص اقتصادی نشان داد که میانگین توانمندی اقتصادی کشاورزان عضو ۲/۶۴ است که از میانگین توانمندی اقتصادی غیرعضوها که ۲/۴۷ است اندکی بالاتر است. نتایج آزمون t با نمونه‌های مستقل به منظور مقایسه کشاورزان عضو و غیرعضو نشان داد اختلاف معنی‌دار بین دو گروه کشاورز عضو و غیرعضو از نظر توانمندی اقتصادی وجود دارد. نتایج تحقیق بر اساس انجام آزمون t با میانگین فرضی سه و چهار نشان داد که بین میانگین واقعی پایداری اقتصادی و میانگین‌های فرضی سه و چهار، اختلاف معناداری وجود دارد و میانگین پایداری در میان اغلب شاخص‌ها از نظر اعضا و غیراعضا کمتر از حد متوسط بوده است که نشان می‌دهد تعاونی‌های تولید در افزایش توانمندی اقتصادی کشاورزان نقش مهمی را ایفا ننموده‌اند و ضروری است که دولت با حمایت‌های مالی و تخصصی از تعاونی‌های تولید، زمینه توانمندی اقتصادی کشاورزان عضو را فراهم نماید.

واژه‌های کلیدی: تعاونی تولید، توسعه کشاورزی خدمات زیربنایی.

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
* - نویسنده مسئول: (ma.hadizadeh@gmail.com)

مقدمه

اغلب مردم در نواحی روستایی کشور بر پایه کشاورزی امرار معاش می‌کنند که نظام کشاورزی سنتی و عملکرد پایین این بخش، مهم‌ترین عامل کاهش درآمد روستاییان است و تداوم این وضعیت مناطق روستایی کشور را با چالش‌های متنوع و متعددی روبرو خواهد ساخت. درحالی‌که با توجه به توانمندی‌های بخش کشاورزی و نقش مهم آن در اقتصاد روستایی حرکت به سمت توسعه کشاورزی، نقش مهمی در توسعه روستایی کشور خواهد داشت. برای دستیابی به توسعه کشاورزی، تقویت و توانمندسازی کشاورزان روستایی، زمینه‌ساز بهره‌برداری بهینه و متوازن از منابع پایه، افزایش بهره‌وری و تولید، افزایش درآمد و ارتقای همه‌جانبه کیفیت زندگی روستاییان به‌ویژه افراد کم‌درآمد روستایی است. مشارکت روستاییان در فرایند توسعه روستایی و استفاده صحیح و توزیع عادلانه منابع و فرصت‌ها، راهبرد کارآمد جوامع توسعه‌یافته امروزی برای توانمندسازی جامعه روستایی محسوب می‌شود. مشارکت سازمان‌یافته و داوطلبانه روستاییان از طریق تشکل‌ها و سازمان‌های تعاونی انجام می‌شود. چنین سازمان‌هایی بیانگر و مدافع منافع اقشار مختلف مردم هستند. چنین نگرشی تعاونی‌های تولید را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های مشارکت سازمان‌یافته کشاورزان روستایی در امور اقتصادی و اجتماعی بیش از پیش مطرح می‌سازد. در این راستا شرکت‌های تعاونی تولید جهت رفع مشکلات ساختاری بخش کشاورزی، به‌عنوان یک نهاد رسمی در کشور هویت پیدا کرده‌اند. این سازمان‌های اقتصادی از جایگاه قانونی محکمی برخوردار بوده و حجم عظیمی از فعالیت‌های کشاورزی و خدمات‌رسانی به جامعه روستایی و کشاورز توسط این واحدهای اقتصادی در سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی پیش‌بینی شده است و تاکنون دولت برای ایجاد و حمایت از آن‌ها هزینه زیادی کرده است. در همین راستا در شهرستان نیشابور نیز به‌عنوان یکی از شهرستان‌های فعال کشور در تولید بسیاری از محصولات کشاورزی، طی سال‌های اخیر تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی توسعه قابل توجهی به لحاظ کمی داشته‌اند و بنابراین با تقویت آن‌ها می‌توان در راستای توانمندسازی کشاورزان و توسعه کشاورزی و در نتیجه شتاب دادن به روند توسعه پایدار روستایی از وجودشان بهره‌مند شد. در چارچوب مسائل مطرح شده اهداف اختصاصی تحقیق عبارت است از: بررسی وضعیت تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان نیشابور در ارائه خدمات فنی و زیربنایی توسعه کشاورزی به روستاهای تحت پوشش و بررسی نقش تعاونی‌های تولید در افزایش توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان عضو از نظر افزایش تولید محصولات، کاهش هزینه‌های تولید و ایجاد مشاغل پایدار کشاورزی است.

در خصوص نقش تعاونی‌های تولید بر توانمندسازی کشاورزان عضو و توسعه کشاورزی، مطالعات زیادی در ایران و جهان انجام شده است. در این زمینه برخی مطالعات گویای آثار و پیامدهای مثبت تعاونی‌های تولید بر توسعه کشاورزی است و برخی مطالعات نیز چالش‌ها و مشکلاتی که تعاونی‌های تولید با آن مواجه هستند را مطرح نموده‌اند که مانع از تأثیرات مثبت در نواحی روستایی و بخش کشاورزی شده است که به برخی مطالعات انجام شده به شرح جدول ۱ اشاره می‌شود:

مطالعات انجام‌شده در نقاط مختلف جهان و ایران نشان می‌دهد که تعاونی‌های تولید به‌عنوان یک نظام بهره‌برداری مناسب، می‌تواند با ایجاد زمینه‌های مناسب بر کم و کیف عملکرد کشاورزان و توسعه کشاورزی تأثیر داشته باشد؛ اما اغلب آن‌ها از زمان تأسیس دارای مشکلات و نواقصی بوده‌اند که مانع دستیابی آن‌ها به اهداف توسعه کشاورزی و توانمندسازی کشاورزان عضو شده‌است.

جدول ۱. مطالعات داخلی و خارجی نقش تعاونی‌های تولید بر توانمندسازی کشاورزان

نام محقق	سال	عنوان	نتایج
آقاجانی	۱۳۸۰	بررسی و ارزیابی فعالیت‌های شرکت‌های تعاونی روستایی استان اصفهان (۱۳۵۱-۱۳۷۹)	با ارزیابی تعاونی‌های تولید به این نتیجه می‌رسد که تعاونی‌ها در یکپارچه‌سازی اراضی و افزایش کارایی عوامل تولید و بهبود روش بهره‌برداری موفقیت زیادی نداشته‌اند.
شاطری و همکاران	۱۳۹۲	اثرات اقتصادی تعاونی‌های تولید کشاورزی بر خانوارهای روستایی در شهرستان بیرجند و اکاوی سازه‌های اجتماعی مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید روستایی	نتایج نشان می‌دهد که تعاونی‌های تولید در افزایش سطح زیر کشت و کاهش هزینه‌ها و افزایش درآمد و اشتغال کشاورزان عضو تأثیر داشته‌اند.
کریمی و همکاران	۱۳۹۳	مطالعه موردی: شهرستان بویراحمد	نتایج پژوهش حاکی از آن است که تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان بویراحمد از لحاظ دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده چندان موفق نبودند و تا رسیدن به حد موفقیت مطلوب فاصله زیادی دارند.
احمد پور و همکاران	۱۳۹۳	شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید استان ایلام	نتایج تحقیق حاکی از موفقیت تعاونی‌های تولید استان ایلام در دستیابی به اهداف توسعه کشاورزی می‌باشد.
بیرچال ^۱	۲۰۰۳	موشکافی مزایای تعاونی‌ها: کاهش فقر از طریق سازمان‌های کارگری	محقق به این نتیجه می‌رسد که تعاونی‌های تولید کشاورزی نقش مهمی در بهبود وضعیت اشتغال و درآمد روستاییان داشته‌اند؛ به شرط آن که زمینه رشد تعاونی‌ها فراهم باشد. او خاطر نشان می‌سازد که باید یک بستر مناسب برای اجرای اصول تعاونی‌ها و تمرکز بر مدیریت منابع انسانی فراهم شود تا تعاونی‌ها بتوانند به هدف کاهش فقر دست یابند.
صدیقی و درویش نیا ^۲	۲۰۰۵	رضایت حرفه‌ای کشاورزان با رویکرد روستایی تعاونی تولید	از نظر محققان، تعاونی‌های تولید روستایی می‌توانند نقش مهمی را در توسعه مناطق روستایی و توسعه کشاورزی پایدار ایفا نمایند. با تأسیس این واحدها کشاورزان می‌توانند راهی را برای پیشرفت و مدرنیزه کردن کشاورزی و بالاخره دستیابی به توسعه پایدار کشاورزی پیدا کنند.
قیاسی و همکاران ^۳	۲۰۰۹	عوامل مؤثر بر کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی ایران	در مطالعه خود نشان داده‌اند که حتی در کشورهای توسعه‌یافته نیز تعاونی‌ها نقش مهمی در اقتصاد روستایی دارند و مدل بسیار موفقی هستند که نقش مهمی در سازمان‌دهی سرمایه‌های کوچک کشاورزان خرده‌پا، استفاده بهینه از منابع محدود آن‌ها و بالاخره افزایش درآمد آن‌ها دارند.
کاسیه و همکاران ^۴	۲۰۱۳	اتخاذ شیوه‌های مرتبط پایدار کشاورزی در سیستم‌های خرده‌پا: شواهدی از مناطق روستایی تانزانیا	محققان در تحقیق نشان داد که سازمان‌دهی کشاورزان در انجمن‌ها و تعاونی‌ها بستر مناسبی را برای توانمندسازی و افزایش مهارت‌های آنان به وجود آورده و درک و آگاهی کشاورزان خرده‌پا را برای اجرای شیوه سیاست‌های کشاورزی پایدار افزایش می‌دهند.

مأخذ: یافته‌های کتابخانه‌ای

1 - Birchall

2 - Sadighi and Darvishinia,

3 - Ghiasy et al

4 - Kassie et al

توسعه کشاورزی به‌عنوان یک نظام یکپارچه عملیات تولیدی تعریف می‌شود که در دراز مدت کارکردهای اقتصادی پایدار در زمینه‌هایی چون مشاغل دائم، درآمد کافی و شرایط مناسب زندگی و کار برای کسانی که در فرایند تولید محصولات کشاورزی اشتغال دارند، ایجاد کند (قنبری و برقی، ۱۳۸۷) و باعث افزایش درآمد کافی به‌خصوص در بین افراد کم درآمد، افزایش تولید، افزایش قابلیت دسترسی به مواد غذایی و حفاظت و بهبود منابع طبیعی (کوچکی و همکاران، ۱۳۸۷)، استفاده مولدتر از دانش و عملیات محلی و افزایش خوداتکایی در میان روستاییان و کشاورزان شود (باباجانی، ۱۳۸۷). مفهوم توانمندی اقتصادی مبتنی بر ترکیبی از مؤلفه‌های اقتصادی نظیر افزایش اشتغال، کاهش بیکاری، تخصیص بهتر و مدیریت کارآتر منابع و جریان سرمایه‌گذاری هاست؛ که به‌طور متقابل و دو طرفه روابط سودمند و عادلانه در داخل اجتماع و با جامعه بیرونی و اقتصاد وسیع‌تر را حفظ کند. این معیارهای اقتصادی، ارتباط ناگسستگی با فرایند شکل‌گیری سیاست‌های اقتصادی دارند و پایداری آن‌ها در گرو تغییرات گسترده در فرهنگ، ساختار نهادی و تکنولوژیکی است. توسعه کشاورزی بدون همکاری محلی و تأکید بر توانمندسازی کشاورزان و ظرفیت‌سازی امکان‌پذیر نیست. توانمندسازی فرایند عمل اجتماعی است که مشارکت مردم، سازمان‌ها و جوامع را در دستیابی به مدیریت بهره‌مندی از زندگی، در جامعه خود در سطوح محلی و سطوح اجتماعات بزرگ‌تر ارتقا می‌دهد. مشارکت برابر بین گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مدنی و احزاب، از ضرورت‌های توانمندسازی است. در مجموع توانمندسازی باید حق توسعه‌یافتگی را در افراد، جوامع، سازمان‌ها و گروه‌ها به وجود آورد (رضوانی، ۱۳۹۰). در نگرش جدید توسعه، بر زمینه‌های قابلیت‌سازی، توانمندسازی و ظرفیت‌سازی به‌عنوان مفاهیم راهبردی توسعه پایدار روستایی تأکید می‌کنند که شیوه مدیریت کار توسط ساکنان روستا از طریق نهادهای مدنی، ماندگاری را در روستا نهادینه می‌کند (رکن‌الدین افتخاری و بدری، ۱۳۹۲).

در توسعه پایدار روستایی هدف گسترش فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه، تواناسازی کشاورزان مستقل برای انجام کار گروهی است و در آن صورت می‌توان گفت که توانمندسازی و ظرفیت‌سازی به‌منزله کانون و هسته مرکزی پارادایم جدید مورد توجه است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲). لذا شناخت و ایجاد تحول در نوع فعالیت روستاییان که عمده‌تأ مبتنی بر کشاورزی است ضرورت می‌یابد (بدری و همکاران، ۱۳۹۰). به عبارتی بستر فعالیت‌های کشاورزی یک محیط و فضای جغرافیایی به نام روستاست و جهت بهره‌گیری صحیح و پایدار از بنیان‌های کشاورزی، توجه به این مناطق اهمیت می‌یابد.

تعاونی‌های تولید عنوان نهادهای روستایی خودگردان، از ظرفیت بی‌نظیری برای پاسخگویی به نیازهای اعضا و افزایش خوداتکایی و اعتماد به نفس در چارچوبی از آرمان‌های مشترک و اقدامات مشترک برخوردارند. تعاونی‌های تولید از طریق ارائه خدمات فنی و زیرساختی توسعه کشاورزی، می‌توانند به‌طور اساسی هم از اهداف توسعه‌ای خود کشاورزان و هم از اهداف سیاست توسعه ملی حمایت نموده، علاوه بر این انعطاف‌پذیری تعاونی‌های تولید فرصت‌هایی را برای اقدام جمعی در راه توسعه فعالیت‌های کشاورزی به‌منظور حمایت و تقویت ابتکارات محلی و شتاب بخشیدن به توسعه روستایی فراهم می‌آورد. تعاونی‌هایی که به خوبی سازمان‌دهی شده باشند از ظرفیت ذاتی برای رشد برخوردار بوده و توانایی ایجاد منابع لازم برای چنین رشدی را دارند. مهم‌ترین موضوع در بحث توسعه کشاورزی در گرو تحقق تحولات بنیادی و همه‌جانبه در ساختار کشاورزی، مدیریت و بهره‌برداری مطلوب از امکانات و

سازمان دهی و هدایت سنجیده فعالیت‌ها در مناطق روستایی است؛ بنابراین اصلاح ساختار و تمرکززدایی، اصلاح و بهبود سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و قوانین مربوط به زمین، ایجاد یکپارچگی اراضی، بهبود در وضعیت قیمت‌گذاری محصولات، حمایت بیشتر دولت از بخش کشاورزی، انتقال سرمایه به سمت روستاها و ایجاد زمینه سرمایه‌گذاری بیشتر در روستاها، به توسعه کشاورزی می‌انجامد.

در ایران پس از اصلاحات ارضی، شاهد پیدایش انواع تعاونی‌ها در بخش کشاورزی بوده است. در حال حاضر شرکت‌های تعاونی تولید در مناطق مختلف کشور، با وجود مشکلات فراوان گام‌های اولیه خودگردانی را برداشته و رفته رفته با رفع موانع و مشکلات پیش رو و استقلال کامل خود به فعالیت‌های کارآمد می‌پردازند (پالوچ و تیموری، ۱۳۹۳). مهم‌ترین اهداف فعالیت در تعاونی‌های تولید در راستای اهداف توسعه عبارت‌اند از همکاری و همیاری متقابل، افزایش بهره‌وری و میزان تولید، ایجاد اشتغال و بهبود زندگی مادی و معنوی و توسعه کشاورزی (احمدپور و همکاران، ۱۳۹۳). در این چارچوب لازم است روستاییان و کشاورزان از طریق نهادها و سازمان‌های مردمی در امور روستایی و کشاورزی خود دخالت و تصمیم‌گیری و مشارکت نموده و احساس کنند در منافع حاصل از توسعه نقش دارند. این اقدام نیازمند گذار و تغییر مدیریت از بالا به پایین به مدیریت پایین به بالاست و اندیشه مردم محور و مشارکت محلی را می‌طلبد و باعث افزایش مشارکت و توانمندسازی کشاورزان شده و شیوه‌های توسعه پایدار کشاورزی را عمق می‌بخشد.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود و به روش توصیفی - تحلیلی به تبیین مسائل مطرح شده در پژوهش می‌پردازد. گردآوری اطلاعات مورد نیاز با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روش‌های میدانی صورت گرفته است. جهت تحلیل و پردازش اطلاعات گردآوری شده، از روش‌های آماری کمی و توصیفی بهره‌گیری شده است. در این تحقیق ۲۴ روستا با ۴۶۸۵ کشاورز عضو و غیر عضو تعاونی تولید از شهرستان نیشابور به‌عنوان جامعه آماری، مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است. از این تعداد روستا، ۱۲ روستا تحت پوشش تعاونی‌های تولید روستایی هستند و ۱۲ روستا تحت پوشش نمی‌باشند. ۱۲ روستای تحت پوشش تعاونی تولید، محل استقرار تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان هستند و ۱۲ روستا، روستاهای هم‌جوار آن‌ها هستند که در کمترین فاصله (حداکثر ۱۰ کیلومتر) از روستای محل استقرار تعاونی قرار دارند. این روستاها در حوزه عمل تعاونی‌های تولید قرار ندارند و تعاونی‌های تولید هیچ‌گونه خدماتی را به آن‌ها ارائه نمی‌دهند.

هدف تحقیق (براساس فرضیه‌های تحقیق)، نقش تعاونی‌های تولید روستایی بر توانمندسازی فنی و اقتصادی کشاورزان در روستاهای شهرستان نیشابور است؛ بنابراین واحد تحلیل و مشاهده، کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی تولید می‌باشند. جدول ۳ تعداد کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی تولید را در ۲۴ روستای نمونه در سطح شهرستان نیشابور نشان می‌دهد:

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش شهرستان نیشابور است. این شهرستان با وسعت ۶۷۶۳/۱۴ کیلومتر مربع (معادل ۵/۸ درصد از کل استان)، در فاصله ۱۲۰ کیلومتری از مرکز استان خراسان رضوی (سالنامه آماری استان

خراسان رضوی، ۱۳۹۰). این شهرستان با ۱۳ تعاونی تولید روستایی از نظر تعداد تعاونی تولید در رتبه اول استان قرار دارد. در حال حاضر در سطح شهرستان نیشابور ۱۲ تعاونی تولید روستایی در بخش کشاورزی و یک شرکت تعاونی در حوزه فعالیت‌های گلخانه‌ای فعالیت می‌کند. تعداد کل بهره‌برداران عضو تعاونی تولید روستایی شهرستان نیشابور ۳۲۴۸ نفر و کل مساحت واحدهای بهره‌برداری اعضا ۱۷۹۲۱ هکتار است. بدین ترتیب متوسط هر واحد بهره‌برداری ۵/۵ هکتار است. حدود ۱۹۷۲۶ هکتار از اراضی کشاورزی در حوزه عمل تعاونی‌ها قرار دارد که ۱۷۹۲۱ هکتار متعلق به اعضاست. درصد عضویت اعضا از کل حوزه عمل تعاونی‌ها به تفکیک دهستان‌های مختلف شهرستان نشان می‌دهد که تقریباً بیش از ۸۰ درصد اراضی حوزه عمل تعاونی‌ها، متعلق به اعضاست (جدول ۲).

جدول ۲. مشخصات کلی تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان نیشابور

ردیف	نام تعاونی	محل استقرار	تعداد روستا	سال تأسیس	تعداد اعضا	اراضی کشاورزی اعضا (هکتار)	اراضی کشاورزی حوزه عمل تعاونی تولید (هکتار)
۱	اسدآباد	اسدآباد	۲	۱۳۶۹	۱۲۱	۴۲۰	۵۶۰
۲	فوشنجان	فوشنجان	۲	۱۳۷۴	۳۶۲	۱۳۳۷	۱۵۷۷
۳	سیمرغ ۱	دشت	۳	۱۳۷۵	۳۲۵	۸۶۰	۱۰۲۷
۴	سیمرغ ۲	حاجی‌آباد	۳	۱۳۷۵	۱۷۶	۸۳۷	۸۷۵
۵	سیمرغ ۳	حسین‌آباد	۸	۱۳۷۵	۳۲۴	۱۶۱۶	۲۱۰۶
۶	سیمرغ ۴	اسحاق‌آباد	۳	۱۳۷۵	۳۹۹	۱۳۸۰	۱۴۵۰
۷	سیمرغ ۵	اردمه	۱	۱۳۷۵	۲۰۵	۱۳۵۴	۱۳۷۴
۸	سیمرغ ۷	عبدالله‌گیو	۴	۱۳۷۵	۴۰۴	۲۷۷۰	۳۰۲۰
۹	سیمرغ ۸	ینگجه	۴	۱۳۷۵	۱۹۱	۹۹۷	۱۲۲۷
۱۰	طلای سفید جلگه	صمدیه	۶	۱۳۸۵	۱۸۰	۱۸۳۰	۱۸۶۰
۱۱	غزالی میان جلگه	چاه سالار	۳	۱۳۸۵	۲۸۱	۲۳۲۰	۲۳۵۰
۱۲	همبستگی بلهرات	ریگی	۳	۱۳۸۵	۲۸۰	۲۲۰۰	۲۳۰۰
	مجموع	-	۴۰	-	۳۲۴۸	۱۷۹۲۱	۱۹۷۲۶

مأخذ: جهاد کشاورزی استان خراسان رضوی، ۱۳۹۲

تعاونی‌های تولید ۷/۵ درصد از اراضی کشاورزی و ۸/۷ درصد از روستاهای شهرستان نیشابور را تحت پوشش داشته و حدود ۲۰ درصد از پتانسیل‌های کشاورزی شهرستان نیشابور، در حوزه شرکت‌های تعاونی تولید روستایی قرار دارد.

حجم جامعه آماری نمونه با استفاده از فرمول کوکران (حافظ نیا، ۱۳۸۷) به شرح زیر محاسبه شده است:

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)} \quad (۱)$$

$$n = \frac{\frac{(1/96)^2 (0.5)(0.5)}{0.06^2}}{1 + \frac{1}{4685} \left(\frac{(1/96)^2 (0.5)(0.5)}{0.06^2} - 1 \right)} = 252$$

بدین ترتیب از مجموع ۴۶۸۵ کشاورز عضو و غیر عضو در کل جامعه آماری، تعداد حجم نمونه ۲۵۲ نفر محاسبه شد. روش تحقیق، پیمایش و مطالعات میدانی بوده و داده‌های مورد نظر از طریق مراجعه به اسناد، مصاحبه و پرسشنامه جمع‌آوری شده است. در تحقیق حاضر برای تعیین روایی پرسشنامه از نظرات استادان، صاحب‌نظران و متخصصان و کارشناسان کشاورزی بهره گرفته شد و جهت سنجش پایایی کمی پرسشنامه و همسازي درونی سوالات، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که در نهایت مقدار آن ۰/۸۶ به دست آمد که نشان از پایایی قابل قبول است.

جدول ۳. تعداد بهره‌بردار عضو و غیر عضو تعاونی تولید در ۲۴ روستای نمونه

ردیف	نام تعاونی	روستای تحت پوشش تعاونی		روستای غیر تحت پوشش تعاونی	
		نام روستا	تعداد کشاورز	نام روستا	تعداد کشاورز
۱	فوشنجان	فوشنجان	۲۸۶	فرخک	۳۳۵
۲	سیمرغ ۵	اردمه	۳۵۰	رئبسی	۱۵۲
۳	سیمرغ ۴	اسحق آباد	۳۷۵	دستجرد	۱۱۰
۴	سیمرغ ۷	عبداله گیو	۸۵	نوسرا	۸۵
۵	غزالی میان جلگه	چاه سالار	۲۲۰	فدیشه	۱۹۵
۶	اسدآباد	اسدآباد	۳۲۰	برج	۴۷۵
۷	سیمرغ ۸	ینگجه	۱۴۳	کوه سخت	۹۵
۸	سیمرغ ۳	حسین آباد	۷۰	حشمتیه	۲۰۰
۹	طلای سفید جلگه	صمدیه	۱۱۵	کوشک	۵۰
۱۰	سیمرغ ۱	دشت	۳۳۰	عشرت آباد	۱۱۰
۱۱	سیمرغ ۲	حاجی آباد	۷۴	سخدر	۱۰۰
۱۲	همبستگی بلهرات	ریگی	۳۱۰	حسن آباد بلهر	۱۰۰
۱۳	مجموع	مجموع	۲۶۷۸	مجموع	۲۰۰۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

متغیرها و شاخص‌های تحقیق

برای بررسی و ارزیابی میزان خدمات فنی و زیرساختی تعاونی‌های تولید در روستاهای تحت پوشش، مهم‌ترین اهداف و وظایف تعاونی‌های تولید یعنی یکپارچه‌سازی کشت، ایجاد یک واحد اقتصادی تولید، جلوگیری از خرد شدن اراضی، تدوین الگوی کشت مناسب، استفاده از ماشین‌آلات، افزایش راندمان آبیاری، ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، ایجاد صنایع تبدیلی (اسلامی، ۱۳۸۵)، در سطح روستاهای تحت پوشش تعاونی‌های تولید شهرستان نیشابور به شرح جدول زیر مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۴. ارزیابی خدمات زیربنایی ارائه شده تعاونی‌های تولید به روستاهای تحت پوشش

آیتم	ارائه خدمات توسط تعاونی‌های تولید
	اجرای طرح تجمیع اراضی و یکجاکشتی
	تسطیح اراضی کشاورزی
	ایجاد سیستم‌های آبیاری مدرن
	تأسیس شبکه‌های نوین آبیاری و پوشش انهار
مهم‌ترین وظایف	احداث راه‌های ارتباطی میان مزارع
تعاونی‌های تولید روستای	دسترسی اعضا به خدمات ماشین‌آلات مدرن کشاورزی
	اصلاح و احیا قنوات
	تدوین الگوی مناسب کشت
	مطالعات فاز صفر و یک
	ایجاد دوره‌های آموزشی و افزایش آگاهی کشاورزان
	ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای بررسی توانمندی اقتصادی کشاورزان که مبتنی بر پایداری تولیدات کشاورزی، افزایش بهره‌وری محصولات، متنوع سازی و اشتغال پایدار، افزایش درآمد مناسب و کافی برای کشاورزان و غیره است، متغیرهای مختلف میزان تولید محصولات، میزان هزینه‌های تولید و ایجاد مشاغل پایدار مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است. برای این‌که متغیرهای تحقیق قابلیت سنجش و ارزیابی را پیدا کنند، به شاخص‌ها و مفاهیم عینی‌تری به شرح جدول ۵ مشخص و اندازه‌گیری شده‌اند:

جدول ۵. ابعاد، متغیرها و شاخص‌های ارزیابی توانمندی فنی و اقتصادی کشاورزان

بعد	متغیرها	شاخص‌ها
	تولید	عملکرد محصولات عمده کشاورزی
	محصولات	میزان تولید محصولات کشاورزی
		دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی
		میزان هزینه‌های تولید
	هزینه‌های	بیمه محصولات کشاورزی در برابر مخاطرات
	تولید	دسترسی به انبار جهت نگهداری از محصولات
توانمندی اقتصادی		دسترسی به وسایل حمل‌ونقل محصولات
		تولید جهت فروش و کسب درآمد
		تنوع بخشی به منابع درآمد
	ایجاد مشاغل	فروش محصولات کشاورزی بدون واسطه در بازار
	پایدار	میزان درآمد حاصل از کشاورزی
		پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
		دسترسی به منابع مالی و اعتباری

مأخذ: یافته‌های تحقیق

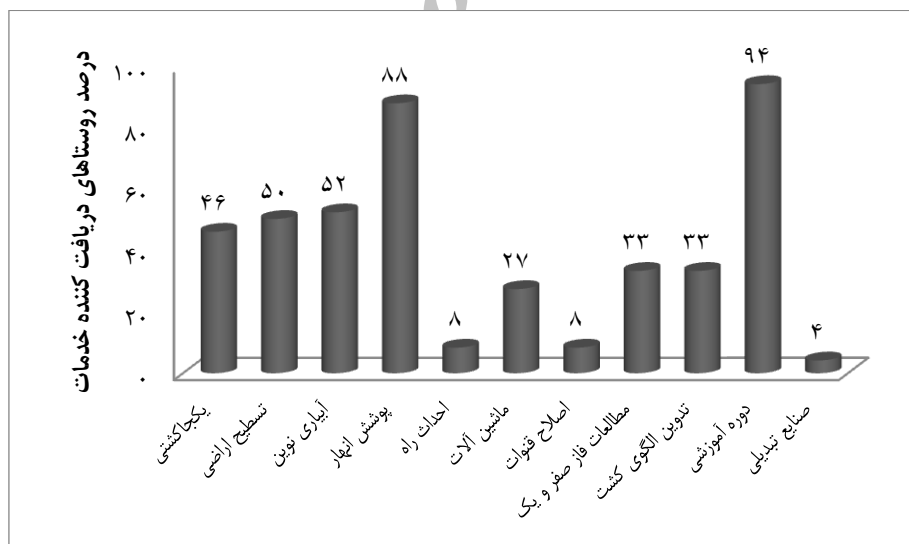
نتایج

همانطور که در جدول ۶ مشخص شده است بررسی وضعیت سنی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی نشان می‌دهد که میانگین سنی کشاورزان حدود ۵۰ سال است. همچنین بررسی وضعیت سابقه کار کشاورزی نشان می‌دهد که سابقه کار کشاورزی در میان اعضا ۳۲/۰۱ و در میان غیر اعضا ۳۰/۲۴ است و بیشتر آن‌ها تنها فرد شاغل در خانواده هستند که غالباً به شغل کشاورزی اشتغال دارند. بررسی اندازه واحد بهره‌برداری در میان پاسخگویان عضو و غیر عضو نیز نشان‌دهنده کوچکی و قطعه‌قطعه بودن زمین‌های زراعی است و این مسئله در اراضی باغی مشهودتر است. قطعه‌قطعه بودن اراضی، دوری قطعات از یکدیگر و غیر هندسی بودن ابعاد اراضی از مشکلات ساختاری بخش کشاورزی این منطقه به‌شمار می‌رود که مشکلات زیادی را در استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی، آبیاری و غیره به وجود آورده است.

جدول ۶. ویژگی‌های عمومی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی تولید

ردیف	ویژگی‌های عمومی	عضو		غیر عضو	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
۱	سن پاسخگو	۵۰/۷۲	۱۵/۹۱	۵۰/۲۵	۱۶/۳۵
۲	سابقه کار کشاورزی	۳۲/۰۱	۱۶/۳۹	۳۰/۲۴	۱۷/۹۲
۳	تعداد افراد شاغل خانواده در بخش کشاورزی	۱/۴۳	۰/۷۸	۱/۴۲	۰/۷۴
۴	وسعت کل اراضی زراعی	۴/۳۵	۶/۰۷	۳/۷۲	۵/۶
۵	وسعت کل اراضی باغی	۱/۲	۱/۷۵	۰/۹۹	۰/۹۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۱. خدمات فنی و زیرساختی ارائه شده به روستاها توسط تعاونی‌های تولید

ارزیابی تعاونی‌های تولید روستایی از نظر ارائه خدمات فنی زیربنایی

از آنجایی که تحقق توسعه کشاورزی منوط به توسعه تمامی سطوح کشاورزی است، لذا وضعیت تعاونی‌های تولید شهرستان از نظر ارائه خدمات به روستاهای تحت پوشش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در این رابطه اقدامات زیربنایی انجام شده توسط تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان شامل مطالعات پایه‌ای امکان‌سنجی فاز صفر و یک، تدوین الگوی کشت، یک‌جا کشتی و تجمیع اراضی کشاورزی، تسطیح و آماده‌سازی اراضی کشاورزی، ایجاد سیستم آبیاری و الگوی نوین آبیاری، تأسیس شبکه‌های نوین آبیاری و پوشش انهار، احداث راه‌های ارتباطی میان مزارع، ارائه خدمات ماشینی و ماشین‌آلات کشاورزی، اصلاح و احیا قنات، برگزاری دوره‌های آموزشی و توسعه صنایع تبدیلی، مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اینکه چند درصد از روستاهای تحت پوشش تعاونی‌ها، خدمات زیربنایی فوق را دریافت کرده‌اند، تعاونی‌های تولید شهرستان نیشابور به شرح شکل ۱ ارزیابی شده‌اند.

همان‌گونه که مشخص است تعاونی‌های تولید به‌طور کلی در تجهیز زیرساخت‌ها و توسعه کشاورزی در مزارع عملکرد مطلوبی نداشته‌اند. همان‌گونه که درصدها نشان می‌دهد:

- یک‌جا کشتی و تجمیع اراضی به‌عنوان مهم‌ترین هدف در ۴۶ درصد روستاهای این شهرستان اجرا و یا در حال اجرا می‌باشد. همچنین تسطیح اراضی و اجرای الگوهای نوین آبیاری به دلیل کوچک بودن و پراکندگی قطعات زراعی در ۵۰ درصد از روستاهای شهرستان اجرا و یا در حال اجراست.
- تعاونی‌ها در تدوین الگوی کشت متناسب با شرایط آب و هوایی و خاک، عملکرد مطلوبی نداشته‌اند و تدوین الگوی کشت تنها در ۳۳ درصد روستاهای تحت پوشش شهرستان اجرا و یا در حال اجراست.
- تعاونی‌های تولید روستایی با برگزاری دوره‌های آموزشی در ۹۴ درصد از روستاها و اجرای پوشش انهار در بیش از ۸۸ درصد روستاهای تحت پوشش، عملکرد نسبتاً مطلوبی داشته‌اند.
- تعاونی‌های تولید در خصوص ایجاد صنایع تبدیلی در ۵ درصد روستاهای تحت پوشش، بسیار ضعیف عمل نموده‌اند. همچنین در زمینه احداث راه‌های ارتباطی میان مزارع و اصلاح و احیای قنات عملکرد بسیار ضعیفی داشته‌اند و عملیات فوق تنها در ۸ درصد روستاهای شهرستان انجام شده است.

نتایج به دست آمده از مطالعات میدانی نیز نشان می‌دهد که در حال حاضر تعاونی‌های تولید در سطح شهرستان نیشابور، به مثابه واحدهای خدماتی فعال با عرضه نهاده‌های کشاورزی و تولیدی، توسعه مکانیزاسیون و انجام برخی خدمات مهندسی و فعالیت‌های جانبی، در توسعه و رشد کشاورزی در روستاهای تحت پوشش خود نقش نسبتاً مؤثری داشته‌اند؛ اما دو وظیفه کلیدی تعاونی‌ها یعنی تعاونی نمودن تولید و یکپارچه شدن اراضی، در منطقه مورد مطالعه تحقق نیافته است و بنابراین علیرغم خدمات و فعالیت‌های کشاورزی مثبت و مؤثر در منطقه، اما اصلاح ساختاری بخش کشاورزی از طریق نظام بهره‌برداری تعاونی تولید، تحقق نیافته است.

مقایسه کشاورزان عضو و غیر عضو از نظر توانمندی اقتصادی

توسعه کشاورزی در بعد توانمندی اقتصادی به معنای ماندگاری نظام‌های کشاورزی با محیط اقتصادی و رقابت کننده است. تحقق این هدف مبتنی بر پایداری تولید، افزایش بهره‌وری، متنوع سازی تولید، اشتغال پایدار و درآمد مناسب و کافی برای کشاورزان است. در زمینه سنجش و مقایسه توانمندی اقتصادی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی، ۱۳ شاخص اقتصادی از سوی اعضا و غیراعضا تعاونی به شرح جدول ۷ مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت:

جدول ۷. سنجش و ارزیابی ۱۳ شاخص توانمندی فنی و اقتصادی اعضا و غیر اعضا

ردیف	گویه‌های سنجش توانمندی اقتصادی و فنی	توانمندی اقتصادی غیر اعضا (درصد)											
		بسیار کم	بسیار کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین	بسیار کم	بسیار کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	
۱	تنوع بخشی به منابع درآمدی	۱/۲	۳۲/۸	۴۹/۷	۲۵	۱/۲	۳/۰۲	۰/۷	۳۲/۹	۴۴/۵	۲۱/۲	۰/۷	۲/۸۸
۲	افزایش درآمد در ۵ سال گذشته	۳	۳۷/۱	۳۳/۵	۲۴	۲/۴	۲/۸۶	۴/۸	۳۱/۷	۳۷/۲	۲۴/۸	۱/۴	۲/۸۶
۳	تولید محصولات برای فروش	۳/۶	۹/۶	۱۹/۹	۳۹/۲	۲۷/۷	۴/۰۱	۴/۸	۱۱	۲۳/۳	۴۱/۱	۱۹/۹	۲/۶
۴	افزایش زمینه پس انداز	۵۲/۴	۲۳/۵	۱۸/۷	۴/۸	۰/۶	۱/۷۸	۵۶/۶	۲۵/۵	۱۴/۵	۳/۴	۰	۱/۶۵
۵	افزایش انگیزه در سرمایه گذاری	۶/۶	۱۳/۲	۳۷/۱	۳۴/۱	۹	۳/۲۶	۷	۹/۹	۳۳/۱	۴۰/۸	۹/۲	۳/۳۵
۶	افزایش عملکرد محصولات	۳	۵۳	۲۶/۵	۱۶/۹	۰/۶	۲/۵۹	۱۴	۴۹/۳	۲۸/۸	۱۷/۱	۰/۷	۲/۶
۷	کاهش هزینه‌های تولید	۹/۳	۶۹/۶	۱۸/۶	۲/۵	۰	۲/۱۴	۶/۹	۷۰/۱	۱۹/۴	۳/۵	۰	۲/۱۹
۸	فروش محصولات بدون واسطه	۲۷/۱	۱۳/۹	۲۶/۵	۲۷/۱	۵/۴	۲/۷	۳۶/۳	۲۱/۲	۲۳/۳	۱۳/۷	۵/۵	۲/۳
۹	بیمه محصولات	۴۱/۶	۱۰/۸	۴۲/۳	۲/۴	۲/۳۴	۲/۸۳	۵۱/۴	۴/۸	۲۴/۷	۴/۸	۲/۲۷	۲/۲۷
۱۰	دسترسی به انبار و یا سردخانه	۶	۳۴/۶	۵۰/۹	۱۷/۴	۱/۲	۲/۸۳	۳۷	۲۸/۸	۲۴	۱۰/۳	۰	۲/۱۶
۱۱	دسترسی به امکانات حمل و نقل	۰/۶	۲۸/۶	۳۶/۱	۱۹/۳	۵/۴	۲/۹	۸/۹	۳۹/۷	۲۶/۷	۱۸/۵	۶/۲	۲/۷۳
۱۲	دسترسی به ماشین آلات کشاورزی	۱/۸	۶۰/۶	۱۸/۲	۱۷/۶	۱/۸	۲/۵۷	۸/۹	۵۸/۹	۲۱/۹	۸/۹	۱/۴	۲/۳۵
۱۳	دسترسی به منابع مالی و اعتباری	۷۸/۲	۱۵/۲	۶/۱	۰/۶	۰	۱/۲۹	۷۹/۵	۱۸/۵	۱/۴	۰/۷	۰	۱/۲۳
	میانگین	۱۸/۴	۳۰/۲	۲۸	۱۹/۸	۵/۳	۲/۶۴	۲۴/۲	۳۱/۶	۲۴	۱۸/۱	۴/۸	۲/۴۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

وضعیت میانگین پایداری اقتصادی فعالیت کشاورزی در میان اعضا و غیر اعضا نشان می‌دهد که میانگین پایداری اقتصادی در ۱۳ شاخص اقتصادی در هر دو گروه غالباً ۳ و کمتر از آن است. این میزان با توجه به نتایج طیف ۵ گزینه‌ای پرسشنامه‌ها (خیلی زیاد=۵، زیاد = ۴، متوسط = ۳، کم=۲ و خیلی کم=۱)، نشان‌دهنده اختلاف معنادار بین میانگین پایداری شاخص‌های مختلف پایداری و عدد ۳ به‌عنوان میانه نظری است. میانگین سطح توانمندی اقتصادی برای اعضا ۲/۶۴ و غیر اعضا ۲/۴۷ است که نشان می‌دهد. به‌طور کلی تأثیر تعاونی تولید در بعد توانمندسازی اقتصادی در میان اعضا بیشتر از غیر اعضا است.

به‌منظور نشان دادن میزان توانمندی اقتصادی از نظر اعضا و غیر اعضا، آزمون تی‌استیودنت با میانگین فرضی ۳ ($H_0: \mu = 3$)، ۴ ($H_0: \mu = 4$)، در مورد ۱۳ شاخص اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار تحلیل آماری spss انجام شد.

با توجه به نتایج به‌دست آمده در آزمون تی‌استیودنت یک نمونه‌ای در مقایسه میانگین با مقدار متوسط ($H_0: \mu = 3$) احتمال آزمون برای شاخص‌های تنوع بخشی به منابع درآمدی، افزایش درآمد در ۵ سال گذشته و

دسترسی به امکانات حمل و نقل، برای اعضا برابر با ۰/۶۸۴، ۰/۴۱ و ۰/۱۷۱ برای غیر اعضا ۰/۰۶۸، ۰/۰۶۵ و ۰/۰۰۳ است که به جز مورد دوم برای اعضا و مورد آخر برای غیراعضا، بقیه از ۰/۰۵ بزرگتر است.

جدول ۸ نتایج آزمون t استیودنت برای ارزیابی شاخص‌های توانمندی اقتصادی

ردیف	گویه‌های سنجش پایداری اقتصادی	میانگین واقعی		نتایج آزمون با میانگین فرضی ۳ اعضا		نتایج آزمون با میانگین فرضی ۴ غیراعضا	
		اعضا	غیر اعضا	Sig	t	sig	t
۱	تنوع‌بخشی به منابع درآمدی	۲/۰۲	۲/۸۸	۰/۴۰۷	۰/۶۸۴	-۱/۸۳۷	-۱۶/۵۹۵
۲	افزایش درآمد در ۵ سال گذشته	۲/۸۶	۲/۸۶	-۲/۰۶۳	۰/۴۱	-۱/۸۵۷	-۱۶/۴۱۷
۳	تولید محصولات برای فروش	۴/۰۱	۳/۶	۳/۹۵۲	۰/۰۰۰	۶/۷۸۷	۰/۰۴۷
۴	افزایش زمینه پس انداز	۱/۷۸	۱/۶۵	۱۶/۴۸۴	۰/۰۰۰	-۱۹/۰۵۶	-۳۹/۹۶۳
۵	افزایش انگیزه در سرمایه‌گذاری	۳/۲۶	۳/۲۵	۳/۲۷۰	۰/۰۰۱	۴/۱۱۸	-۹/۴۲۹
۶	افزایش عملکرد محصولات	۲/۵۹	۲/۶	-۶/۴۰۲	۰/۰۰۰	-۵/۶۰۴	-۲۲/۰۳۰
۷	کاهش هزینه‌های تولید	۲/۱۴	۲/۱۹	۱۸/۱۰۹	۰/۰۰۰	-۱۵/۹۴۵	-۳۹/۲۳۵
۸	فروش محصولات عمده بدون واسطه	۲/۷	۲/۳	-۳/۰۴۰	۰/۰۰۳	-۶/۷۰۸	-۱۳/۱۳۱
۹	بیمه محصولات	۲/۳۴	۲/۲۷	-۶/۶۱۲	۰/۰۰۰	-۶/۳۳۴	-۱۶/۵۹۰
۱۰	دسترسی به ابزار و یا سردخانه	۲/۸۳	۲/۱۶	-۲/۶۲۳	۰/۰۱۰	-۱۰/۶۱۴	-۱۸/۲۶۴
۱۱	دسترسی به امکانات حمل‌ونقل	۲/۹	۲/۷۳	-۱/۳۷۶	۰/۱۷۱	-۳/۰۴۸	-۱۵/۶۴۸
۱۲	دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی	۲/۵۷	۲/۳۵	-۶/۳۹۷	۰/۰۰۰	-۹/۶۰۴	-۲۱/۲۶۳
۱۳	دسترسی به منابع مالی و اعتباری	۱/۲۹	۱/۲۳	۳۶/۲۸۵	۰/۰۰۰	-۴۲/۸۰۴	-۵۷/۵۱۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج گویای این است که میانگین پایداری اقتصادی در مورد شاخص‌های مذکور در مورد اعضا و غیراعضا در حد متوسط می‌باشد. مقایسه میانگین پایداری در مورد شاخص‌های مذکور در مورد اعضا ۳/۰۲، ۲/۸۶ و ۲/۹ و در مورد غیراعضا ۲/۸۸، ۲/۸۶ و ۲/۷۳ می‌باشد که نشان می‌دهد میزان پایداری اقتصادی در میان اعضا بالاتر می‌باشد. در مورد شاخص افزایش درآمد در ۵ سال گذشته، میانگین واقعی دو گروه عضو و غیر عضو برابر است. در مورد شاخص تولید برای فروش مقدار احتمال این آزمون با فرض ۴ ($H_0: \mu = 4$)، برای اعضا ۰/۹۶۳ است و میانگین پایداری

۴/۰۱ است که نشان می‌دهد میانگین پایداری در مورد این متغیر در میان اعضا بیش از حد متوسط بوده است. در مورد سایر شاخص‌ها در میان اعضا و غیر اعضا، مقدار احتمال آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده و نشان‌دهنده تفاوت معنادار میان میانگین واقعی شاخص‌ها از میانگین فرضی ۳ است. به عبارتی در مورد شاخص‌های فوق، در میان اعضا و غیر اعضا، میانگین پایداری اقتصادی از حد متوسط پایین‌تر است.

به منظور مقایسه میزان توانمندی اقتصادی در میان کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید، از آزمون تی-استیودنت با نمونه‌های مستقل استفاده شده است. نتایج ارزیابی در دو گروه عضو و غیر عضو تعاونی‌ها به شرح ۹ جدول محاسبه گردید.

جدول ۹. مقایسه میزان توانمندی اقتصادی اعضا و غیر اعضا

متغیر	وضعیت عضویت	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	آماره t	مقدار احتمال آزمون تی با نمونه‌های مستقل
اقتصادی	عضو تعاونی	۱۶۷	۲/۶۴	۰/۵۶۲	-۱/۸۷۳	۰/۰۰۴
	غیر عضو تعاونی	۱۴۶	۲/۴۷	۰/۴۶۶	-۱۷/۹۰۷	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج به دست آمده از آزمون تی نشان می‌دهد که مقدار احتمال آزمون برابر ۰/۰۰۴ می‌باشد که از ۰/۰۵ کوچکتر است. یعنی از لحاظ میزان پایداری اقتصادی میان بین دو گروه عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید، اختلاف معنی‌داری مشاهده می‌شود. به طوری که میانگین توانمندی اقتصادی برای کشاورزانی که عضو تعاونی می‌باشند، بالاتر از کشاورزان غیر عضو است. به عبارتی با وجودی که پایداری کشاورزی در بعد اقتصادی در میان اعضا بیش از غیر اعضا بوده است، اما تعاونی‌های تولید در این خصوص عملکرد مطلوبی نداشته‌اند؛ زیرا میانگین پایداری اقتصادی در میان اعضا تعاونی معادل ۲/۶۴ است که از مقدار متوسط ۳ پایین‌تر است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تعاونی‌های تولید با فراهم‌سازی زمینه‌های لازم برای اجرای خدمات فنی و زیربنایی، می‌توانند نقش مهمی در اشتغال، توانمندسازی، افزایش راندمان، کاهش هزینه‌های تولید، بهره‌وری مطلوب از منابع روستایی و ارتقای سطح درآمد کشاورزان داشته باشند. در پژوهش حاضر به بررسی اثرات تعاونی‌های تولید در ارتقای توانمندی‌های فنی و اقتصادی کشاورزان در شهرستان نیشابور پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان داد که عملکرد تعاونی‌های تولید در ارائه خدمات فنی و زیربنایی خصوصاً در مواردی چون یکپارچه‌سازی، تسطیح اراضی، ایجاد جاده میان مزارع، بهبود سیستم آبیاری و تدوین الگوی کشت ضعیف بوده‌است و تعاونی‌های تولید شهرستان نیشابور در ارائه خدمات زیربنایی فوق موفق عمل نکرده‌اند. میانگین سطح توانمندی اقتصادی برای اعضا ۲/۶۴ و غیر اعضا ۲/۴۷ است که نشان می‌دهد توانمندی اقتصادی اعضا تعاونی‌های تولید نسبت به غیر اعضا بالاتر است. با توجه به این که تأثیر تعاونی تولید در بعد توانمندسازی اقتصادی در میان اعضا بیشتر از غیر اعضا است، بنابراین باید توسعه و گسترش تعاونی‌ها به‌عنوان یکی از رویکردهای توسعه پایدار بخش کشاورزی در منطقه مورد توجه قرار گیرد.

انجام آزمون t با میانگین فرضی ۳ و ۴ در سطح ۱۳ شاخص اقتصادی نشان داد که بین میانگین واقعی پایداری اقتصادی و میانگین‌های فرضی، اختلاف معناداری وجود دارد و میانگین پایداری در میان اغلب شاخص‌ها از نظر اعضا و غیر اعضا کمتر از حد متوسط بوده است. همچنین بررسی میانگین پایداری اقتصادی و نقش تعاونی‌های تولید در افزایش آن، در میان اعضا و غیر اعضا نشان داد که اگرچه سطح پایداری اقتصادی در میان اعضا از غیر اعضا بالاتر است اما از عدد ۳ به‌عنوان میانه نظری، پایین‌تر است؛ بنابراین نقش تعاونی‌های تولید در افزایش پایداری اقتصادی کمتر از حد متوسط ارزیابی شده است. به عبارتی در شهرستان نیشابور به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم کشاورزی استان و یکی از شهرستان‌های فعال در توسعه تعاونی‌ها، تعاونی‌های تولید روستایی نتوانسته‌اند نقش مهمی را در توسعه کشاورزی و افزایش توانمندی اقتصادی کشاورزان ایفا کنند؛ زیرا تأثیر تعاونی‌های تولید در حوزه اقتصادی کمتر از حد متوسط ارزیابی شده است. ضعیف بودن عملکرد تعاونی‌ها در ارائه خدمات فنی و زیربنایی، از سازه‌های محدودکننده توسعه کشاورزی منطقه به‌شمار می‌رود.

همان‌گونه که مطالعات نظری نیز نشان داد تعاونی‌ها می‌توانند نقش مهمی را در توسعه کشاورزی و توانمندسازی کشاورزان ایفا نمایند (صدیقی و درویش نیا، ۲۰۰۵) به شرط آنکه زمینه‌های رشد تعاونی‌ها فراهم باشد (بیرچال، ۲۰۰۳)؛ اما در ایران مانند سایر کشورهای در حال توسعه، به دلیل تقلیدی بودن الگوهای توسعه و عدم موفقیت برنامه‌های اصلاحات ارضی، مهم‌ترین وظیفه تعاونی‌های تولید که تغییر ساختاری بخش کشاورزی از طریق یکپارچه‌سازی اراضی و تعاونی کردن تولید است، تحقق نیافته است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۳).

با توجه به موارد مذکور و سایر نتایج و یافته‌های تحقیق، موارد زیر جهت بهبود پایداری کشاورزی و توانمندسازی کشاورزان منطقه مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود:

عملکرد تعاونی‌های تولید در تسطیح اراضی، ایجاد جاده میان مزارع، بهبود سیستم آبیاری و تدوین الگوی کشت ضعیف بوده است و تعاونی‌های تولید شهرستان نیشابور در ارائه خدمات زیربنایی فوق موفق عمل نکرده‌اند. عمده فعالیت‌های مربوط به این مرحله، از سازه‌های محدودکننده توسعه کشاورزی منطقه به‌شمار می‌رود و در صورت رفع این محدودیت‌ها، گام‌های مؤثری در توسعه کشاورزی منطقه برداشته خواهد شد. لذا ضروری است تعاونی‌های تولید این مهم را مورد توجه قرار داده و در راه رفع آن تلاش بیشتری نمایند.

قطعه‌قطعه بودن اراضی و پراکندگی آن به‌عنوان مهم‌ترین مانع ساختاری توسعه کشاورزی منطقه است. بدیهی است حل این مسئله بنیادی تنها از طریق یکپارچه‌سازی اراضی امکان‌پذیر است. جهت نیل به این هدف، باید با در نظر گرفتن پارامترهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و با حفظ مالکیت حقوقی زارعان، مدل مناسبی در مورد نحوه تصرف و بهره‌برداری از اراضی تدوین شود. همچنین قوانینی در جهت یکپارچه‌سازی و جلوگیری از خرد شدن مجدد اراضی تدوین شود.

مهم‌ترین مانع در یکپارچه‌سازی اراضی، عدم حمایت‌های کافی دولتی و کمبود بودجه و اعتبار کافی و عدم همکاری و استقبال کشاورزان و مشکلات اقتصادی آن‌ها در منطقه بوده است. با ساماندهی قانونمند این هدف و طراحی آن به صورت الگو و نمونه، تدریجاً زمینه گسترش آن در سایر روستاهای منطقه فراهم خواهد شد.

با توجه به این که اجرای عملیات زیرساختی توسعه کشاورزی، نیاز به بودجه مالی زیادی دارد که از توان تعاونی‌های تولید خارج است، لازم است دولت اولویت همکاری خود را در تقویت امور زیربنایی صرف کند. در صورت رفع این محدودیت‌ها، گام‌های مؤثری در توسعه کشاورزی منطقه برداشته خواهد شد. یکی دیگر از عوامل مؤثر در افزایش توانمندی اقتصادی، سرمایه و منابع مالی کافی است. نتایج تحقیق نشان داد که تعاونی‌های تولید شهرستان، در ارائه منابع مالی و اعتباری به کشاورزان موفق عمل ننموده‌اند. کمبود سرمایه و منابع مالی و اعتباری، به‌عنوان مهم‌ترین ضعف تعاونی‌ها، باعث شده تا گرایش تعاونی‌ها بیشتر به سمت رفع نیازهای کوتاه‌مدت و ارائه فعالیت‌های خدماتی و توزیع خدمات و نهاده معطوف و خلاصه شود. در این راستا بازنگری در نحوه تأمین اعتبارات مالی توسط دولت، ایجاد تسهیلات لازم جهت جذب منابع مالی بانکی و ایجاد صندوق‌های اعتباری جدید می‌تواند زمینه‌های افزایش نقدینگی را در تعاونی‌های تولید شهرستان نیشابور فراهم سازد. از طرف دیگر کمک به ایجاد واحدهای اعتباری خودگردان، می‌تواند ضمن جذب وجوه نقدی سرگردان و بلااستفاده آنان، بخش قابل توجهی از اعتبار مورد نیاز تعاونی‌ها را تأمین نموده و موجب افزایش فعالیت‌های درآمدزایی تعاونی‌ها شود.

با توجه به نتایج حاصل از مبانی نظری و نتایج حاصل از مطالعات میدانی و آزمون‌های آماری در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت تعاونی‌های تولید از نهادهایی است که امکان تحقق راهکارهای لازم برای استفاده بهینه از منابع آب و خاک در اندازه‌های اقتصادی را داراست و می‌توان از این نهاد، برای مقابله با چالش‌های بخش کشاورزی استفاده کرد. در شهرستان نیشابور با قابلیت‌های فراوان کشاورزی و تنگناهای موجود، تعاونی‌های تولید می‌توانند واحدهای مؤثر و کارآمدی باشند و به رفع مشکلات منطقه کمک شایانی نمایند. در توسعه تعاونی‌های تولید باید سعی گردد مشارکت روستاییان در سامان دادن نظام بهره‌برداری و زمینه مدیریت بهتر و کاربرد علمی و فنی در کشاورزی به شکل تعاونی فراهم شود و فعالیت شرکت تعاونی از طریق مدیریت عمومی روستایی و فعالیت‌های جانبی آن‌ها گسترش یابد. در این راستا ضروری است دولت با ایجاد زیرساخت‌های لازم و با تدوین برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی منظم و از طریق حمایت‌های مالی و تخصصی، موجبات رشد و توسعه واقعی تعاونی‌های تولید را فراهم آورد. با تقویت تعاونی‌های تولید در سطح روستاهای شهرستان، زمینه‌ها و بسترهای لازم توسعه و تقویت اجتماعات محلی و مشارکت کامل و مستقیم کشاورزان در کشاورزی و در نتیجه توانمندی اقتصادی تسهیل می‌شود.

منابع

- احمدپور، ا.، مختاری، و. و پورسعید، ع. ۱۳۹۳. شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان ایلام. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۷(۳): ۱۰۵-۱۲۲
- اسلامی، ع. ۱۳۸۵. شرح وظایف ارکان شرکت تعاونی تولی روستایی. معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری.
- آقاجانی، م. ۱۳۸۰. بررسی و ارزیابی فعالیت‌های شرکت‌های تعاونی روستایی استان اصفهان (۱۳۵۱-۱۳۷۹)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی اصفهان.
- باباجانی، ا. ۱۳۸۷. سیستم‌های تولید تلفیقی و توسعه پایدار کشاورزی. فصلنامه نظام مهندسی کشاورزی و منابع

طبیعی، (۲۰)۵: ۳۸-۴۱.

بدری، س.، رکن‌الدین افتخاری، ع.، سلمانی، م. و بهمند، د. ۱۳۹۰. نقش نظام‌های بهره‌برداری زراعی خانوادگی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان قیر و کارزین استان فارس، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۷: ۴۸-۳۳.

پالوج، م. و تیموری، م. ۱۳۹۳. مؤلفه‌های اقتصادی شرکت‌های تعاونی تولیدکشاورزی از دیدگاه دست‌اندرکاران: چالش‌ها و راه‌کارها، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۷(۴): ۱۳۵-۱۵۴.

حافظنیا، م. ۱۳۸۷. مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت، ۳۳۶ ص.

رضوانی، م. ۱۳۹۰. برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس، ۳۰۶ ص.

رکن‌الدین افتخاری، ع. و بدری، ع. ۱۳۹۲. نظام الگوی توسعه‌ای در مناطق روستایی - آموزه‌هایی از تجربیات روستای نمونه در جهان و ایران، انتشارات استانداری گیلان.

رکن‌الدین افتخاری، ع.، سجاسی قیداری، ح. و صادقلو، ط. ۱۳۹۲. تحلیل محتوایی توسعه پایدار روستایی در برنامه‌های پس از انقلاب اسلامی، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۵(۳): ۳۸-۱۹.

شاطری، م.، حجتی‌پور، م.، نجاتی، ب. و دزگی، ع. ۱۳۹۲. اثرات اقتصادی تعاونی‌های تولید کشاورزی بر خانوارهای روستایی (مورد: تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان بیرجند)، مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۲۶: ۱۰۹-۱۲۸.

قنبری، ی. و برقی، ح. ۱۳۸۷. چالش‌های اساسی در توسعه پایدار کشاورزی ایران، راهبرد، ۱۶: ۲۳۴-۲۱۸.

کوچکی، ع.، حسینی، م. و دزفولی، ا. ۱۳۸۷. کشاورزی پایدار، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، ۱۶۴ ص.

کریمی، ف.، نوری‌پور، م.، هدایتی‌نیا، س. و محمدی‌تمری، ذ. ۱۳۹۳. واکاوی سازه‌های مؤثر در موفقیت تعانی‌های تولید روستایی مطالعه موردی: شهرستان بویراحمد، پژوهش‌های روستایی، ۵(۲): ۳۳۳-۳۵۴.

وزارت جهاد کشاورزی. ۱۳۹۰. سالنامه آماری استان خراسان رضوی، خردادماه ۱۳۹۰. قابل دستیابی در: <http://saqqez-corc.mihanblog.com>. آخرین دسترسی: ۱۳۹۱/۱۲/۱.

وزارت جهاد کشاورزی. ۱۳۹۲. سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران، شهریور ۱۳۹۲. قابل دستیابی در: <http://saqqez-corc.mihanblog.com>. آخرین دسترسی: ۱۳۹۱/۱۲/۱.

Birchall J. 2003. Re discovering the Cooperatives Advantage: Poverty Reduction through Self help Labor Organization, <http://www.uwcc.wise.adu>.

Ghiasy, F. G., Hosseini J. F. and Malak Mohammadi I. 2009. Factors influencing the entrepreneurship in Iran's agricultural cooperatives, *Australian Journal of Basic and Applied Science*, 3(2): 1170-1176.

Kassie, M., Jaleta, M., Shiferaw, B., Mmbando, F. and Mekuria, M. 2013. Adoption of interrelated sustainable agricultural practices in smallholder systems: Evidence from rural Tanzania, *Technological Forecasting and Social Change*, 80(3): 525-540.

Sadighi, H. and Darvishinia, A. 2005. Farmers' Professional Satisfaction with the Rural Production Cooperative Approach, *J. Agric. Sci. Technol*, 7:1-8.

Archive of SID

An Evaluation of the Role of Rural Production Cooperatives in the Technical and Economical Empowering of Farmers in Neishabour

Maryam Hadizadeh Bazaz^{1*} and Khadijeh Bouzarjomehry²

Received: 8 October, 2016

Accepted: 9 December, 2016

DOI: 10.22048/rdsj.2017.13889.1058

Abstract

The main objective of this article is to investigate the impact of cooperatives on the technical and economical empowering of farmers and agricultural development in the villages of Neishabour. The method of this research is analytical – descriptive and it has been carried out in 2013. The statistical society is composed of 4685 members and non-members of cooperatives in twenty villages of Neishabour. The sample size via the Cochran formula and stratified sampling technique has been calculated to be 252. Data collection has been performed through documentation and field study. For data analysis, the SPSS software package and the T-Student Test have been employed. The results of statistical analysis based on 13 economic indicators revealed that the average economic stability of the members is 2.64 which is slightly higher than 2.47; that is the average economic stability of non-members. Independent samples T-Test results between members and non-members revealed that the probability value is 0.004 which indicates that there exists a significant difference between average economic stability of members and non-members. The T-Test results with hypothetical mean of 3 and 4 showed that the majority of indicators are less than the average. Therefore, the impact of cooperatives in economic development is evaluated to be below the average limit and cooperatives could not play an important role in increasing the economic empowerment of farmers.

Keywords: Cooperative Production, Infrastructure Services, Agricultural Development, Neishabour

---

1 - Assistant Professor of Geographical and Rural planning, Department of Geography, Ferdowsi University of Mashhad (FUM).

2 - Associate Professor Geographical and Rural planning, Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad (FUM).

(*-Corresponding author E-mail: ma.hadizadeh@gmail.com)